

Originalni naučni rad

PORODIČNA ATMOSFERA I ISPOLJAVANJE PROSOCIJALNOG - ASOCIJALNOG PONAŠANJA

Savka Obradović

JU Visoka medicinska škola Prijedor, Republika Srpska, Bosna i Hercegovina

Sažetak: U studijama koje se bave proučavanjem prirode i uzroka asocijalnog ponašanja i kod nas i u svijetu, konstatuje se da veći broj faktora pogoduje nastanku takvog ponašanja. Najčešće se kao važniji faktori naglašavaju širi društveni uslovi, stanje u porodici, osobine samih pojedinaca, škola i njeno okruženje, uticaj vršnjaka, mediji. Spominju se uži i širi faktori, zatim posredni i neposredni itd. Kada je porodica u pitanju, često se smatra da se iz doseljenih porodica regrutuje veći broj pojedinaca sa asocijalnim ponašanjem jer su se te porodice našle u sasvim drugačijim kulturnim i socijalnim uslovima života. U periodu adaptacije na nove socijalne i kulturne obrasce ponašanja pojedinci manifestuju i oblike asocijalnog ponašanja.

U pokušajima da se odrede suštinska obilježja ponašanja koje odstupa od društveno prihvatljivog ponašanja u određenoj socijalnoj sredini, većina autora ukazuje na etiologiju (uzroke), fenomenologiju (oblike i intenzitet ispoljavanja), te društvenu reakciju i preventivu. U te svrhe se koriste različiti kriterijumi. Tako se kriminogeno ponašanje definiše kao oblik ponašanja koji je sankcionisan Krivičnim zakonom države gdje se manifestuje, prestupničko ponašanje je sankcionisano Zakonom o prekršajima, a ostali oblici neprihvatljivog ponašanja su oni koji su podložni moralnim osudama, tj. to su oblici ponašanja koji nisu u skladu s moralnim normama društva. Cilj rada je utvrditi u kojoj mjeri atmosfera u porodici utiče na ispoljavanje prosocijalnog- asocijalnog ponašanja.

Ključne riječi: asocijalno ponašanje, društveni uslovi, stanje u porodici, adaptacija, kulturni obrasci

Uvod

U psihološkoj i kriminološkoj literaturi konstatovano je da su uzroci neprihvatljivih ponašanja veoma različiti, a dosadašnja naučna istraživanja su dokazala da jedan faktor sam po sebi ne može biti uzročnik takvih pojava. Vukoje smatra da su „osnovni uzroci ovog ponašanja: kriminogeni uticaj porodice, negativni uticaj školske sredine, nisko obrazovanje, uticaj slobodnog vremena, uticaj sredstava masovne komunikacije (film, radio, štampa, šund literatura), ostali uzroci (kriminalitet odraslih, sekte i religijska vjerovanja, sukobi u oblasti kulture“ (Vukoje, J., 2004). Neprihvatljivo ponašanje mladih uzrokuje niz faktora koji djeluju u društvu, školi, porodici i u ličnosti prestupnika, ali se može govoriti i o uslovima u kojima se takvo ponašanje lakše ili teže ispoljava.

Takođe je poznato da je školska situacija veoma često posredujući faktor u nastanku asocijalnog ponašanja. Određene kategorije učenika u školi doživljavaju teškoće,

neprijatnosti i neuspjeha koji djeluje na razvijanje odnosa učenika prema socijalnoj sredini, ali i socijalne sredine prema učeniku. To se odražava na ponašanje i na stavove učenika prema školi i socijalnoj sredini, nastavnicima i učenju, roditeljima i radu, drugovima i aktivnostima u slobodnom vremenu. Aktivnosti učenika u školskim sekcijama, klubovima, društinama i ad-hok grupama mogu staviti učenika u povoljniju situaciju u kojoj će doživljavati uspjeh i zadovoljavati potrebu da bude prihvaćen, podsticati adekvatne reakcije i pozitivan odnos socijalne sredine. „Zaštita interesa škole se vrši na tri načina: vaspitnim djelovanjem, sprečavanjem da se neprihvatljivi postupci čine i kažnjavanjem kada se učine“ (Savić, M., 2007). Kroz vaspitni rad sa djecom pokušava se razviti osjećaj odgovornosti za svoje postupke.

Ipak, i pored jasnog objašnjenja uzroka nastanka asocijalnog ponašanja opšte je uvjerenje da je porodica, kao osnovna ćelija društva, jedan od najvažnijih faktora u socijalizaciji mladih, pa se propusti u porodičnom vaspitanju manifestuju kao oblici asocijalnog ponašanja mladih.

Generalno posmatrano, loši stambeni uslovi, nov način života, niska ili nedovoljna sredstva za egzistenciju, neadekvatno organizovana dokolica (slobodno vrijeme je loše ili nikako organizovano) pojave su koje prate migracije i koje često dovode do asocijalnog, antisocijalnog i kriminogenog ponašanja. Porodična disharmonija negativno utiče na razvoj mlade ličnosti i socijalizaciju, posebno na razvoj moralnog ponašanja. Otuda vjerovatno i empirijski nalazi da se nedelikventi po osobinama ličnosti razlikuju od delikvenata. U nekim istraživanjima nađeno je da je kod delikvenata u većoj mjeri nego kod nedelikvenata, prisutan kolebljiv odnos prema kolektivu. Naglašena je potreba da budu prihvaćeni, ali su vrlo često u stalnom konfliktu sa kolektivom ili nisu dovoljno dobro prihvaćeni iako tome teže.

Osim toga, odnosi u porodici se smatraju jednim od ključnih elemenata porodičnog vaspitanja koje u manjoj ili većoj mjeri može doprinijeti prosocijalnom ili asocijalnom ponašanju djece i mladih. Kao što je već naglašeno, razvoj društvenih odnosa značajno utiče na promjene odnosa u porodici. Uspostavljaju se drugačiji, demokratičniji odnosi u kojima se mijenjaju uloge članova porodice. U takvoj situaciji porodica se, kao osnovna društvena ćelija razvoja djeteta, mijenja i doživljava snažne potrebe i sukobe između svojih članova. Formiraju se liberalniji odnosi među članovima porodice, a djeca izmiču ranoj kontroli, te se razvijaju u odnosima koji su više demokratski.

Savremena porodica postaje sve više mjesto izražavanja i ukrštanja različitih interesa i potreba njenih članova, a manje mjesto harmonije i zadovoljstva. U takvim uslovima, umjesto sticanja sigurnosti i lične stabilnosti, djeca doživljavaju tenzije, frustracije i strahove. Takvi odnosi pretpostavljaju veći stepen dječje samostalnosti, ali pružaju veće mogućnosti javljanja vaspitne zanemarenosti, vaspitne zapuštenosti, pa čak i delinkvencije. Teškoće u funkcionisanju porodice odražavaju se i na porodičnu harmoniju. Slobodno se može reći da porodična disharmonija negativno utiče na atmosferu u porodici, što se neminovno odražava na međusobne odnose članova u porodici i ostavlja nepovoljne tragove na razvoj mlade ličnosti, a posebno na njenu socijalizaciju i na moralni razvoj. „Postoje tri kategorije vaspitne zapuštenosti: vaspitna ugroženost, vaspitna zanemarenost i prestupništvo mladih. Sva

tri stepena u osnovi označavaju različita negativna svojstva mladih ličnosti formirana u uslovima nepotpune porodice, odnosno deficitarne brige porodice i škole, kao i društvene zajednice u cjelini“ (Popadić, R., 2006). Otuda i uobičajeno shvatanje da je najveći broj djece s problemima u ponašanju ne samo iz deficitarnih porodica, nego i porodica u kojima dominira neadekvatna porodična atmosfera.

Cilj rada je utvrditi u kojoj mjeri atmosfera u porodici utiče na ispoljavanje prosocijalnog- asocijalnog ponašanja.

Materijal i metode

Za svrhe ovog istraživanja konstruisana je lista različitih oblika asocijalnog ponašanja, a od ispitanika je zahtijevano da na skali od *nikako*, *samo jedanput* i *više puta*, procijene i iskažu da li su ti oblici ponašanja prisutni u njihovom svakodnevnom životu i, ako jesu, kojim intenzitetom. Za statističku obradu dobijenih podataka korišteni su različiti statistički postupci primjereni prirodi podataka i istraživanih varijabli. Sva ispitivanja su provedena anonimno.

Rezultati i diskusija

Tabela 1. Raširenost pojedinih oblika asocijalnog ponašanja
Table 1. Prevalence of certain forms of antisocial behavior

Rang pozicija oblika ponašanja	AS	nikako 1	samo jedanput 2	više puta 3	bez odgovora 0
1) lagao da bi izvukao neku korist	1.86	369 43.10748	187 21.84579	283 33.06075	17 1.98598
2) bježao sa pojedinih časova ili sa nastave	1.78	392 45.79439	245 28.62150	214 25.00000	5 .58411
3) opijao se	1.36	605 70.67757	148 17.28972	89 10.39720	14 1.63551
4) pušio	1.23	705 82.35981	84 9.81308	59 6.89252	8 .93458
5) bio drzak ili izazivao nered na javnom mjestu	1.21	675 78.85514	104 12.14953	52 6.07477	25 2.92056
6) kockao	1.19	716 83.64486	58 6.77570	62 7.24299	20 2.33645
7) izvršio krađu (džeparario)	1.10	748 87.38318	52 6.07477	30 3.50467	26 3.03738
8) skitao i prosjačio ("žicao")	1.07	776 90.65421	27 3.15421	30 3.50467	23 2.68692
9) švercovao, tapkario, ("dilao")	1.03	811 94.74299	9 1.05140	19 2.21963	17 1.98598
10) pušio "travu" ili hašiš	1.03	815 95.21028	18 2.10280	9 1.05140	14 1.63551

11) bavio se prostitucijom	1.02	826 96.49533	7 .81776	3 .35047	20 2.33645
12) bježao od kuće	1.02	811 94.74299	14 1.63551	3 .35047	28 3.27103
13) uživao drogu (heroin ili kokain)	1.01	827 96.61215	6 .70093	0 0	23 2.68692
14) duvao ljepak ili uživao koristeći tablete	1.01	828 96.72897	8 .93458	0 0	20 2.33645

Na osnovu tako distribuiranih rezultata (Tabela 1) o raširenosti različitih oblika asocijalnog ponašanja, može se konstatovati da su svi navedeni oblici asocijalnog ponašanja rašireni u manjem ili većem procentu u populaciji učenika osnovnih i srednjih škola, ali da su najrašireniji laganje radi koristi i bježanje sa časova ili sa nastave. Ostali oblici asocijalnog ponašanja rašireni su u manjem procentu. Među učenicima osnovne i srednje škole najrašireniji su oni oblici asocijalnog ponašanja koji imaju najveću prediktivnu vrijednost u predviđanju kriminogenog ponašanja odraslih kriminalaca, a to su: laganje radi izvlačenja neke koristi i bježanje sa časova ili nastave. U stručnoj pedagoškoj, psihološkoj, kriminološkoj i sociološkoj literaturi ukazuje se da laganje djece i bježanje od kuće ili škole imaju najveću vrijednost u predviđanju kasnijeg kriminalnog ponašanja. Na takve zaključke su ukazale studije zasnovane na analizi biografija okorjelih kriminalaca i teških zločinaca, gdje je utvrđeno da su prvi oblici asocijalnog ponašanja kod njih evidentirani upravo kao laganje da bi izvukli korist i bježanje sa nastave i iz škole, te bježanje od kuće.

Tabela 2. Statistička značajnost razlika između atmosfere u porodici i raširenosti pojedinih oblika asocijalnog ponašanja

Table 2. Statistical significance of the differences between the atmosphere in the family and the prevalence of certain forms of antisocial behavior

oblik asocijalnog ponašanja	Pearson Chi- square	stepeni slobode	nivo značajnosti
1) izvršio krađu (džeparior)	22.6743	8	p=.003817*
2) lagao da bi izvukao neku korist	66.5497	8	p=.000000*
3) skitao i prosjačio ("žicao")	45.4729	8	p=.000000*
4) švercovao, tapkario, ("dilao")	23.8780	8	p=.002408*
5) kockao	49.2388	8	p=.000000*
6) bio drzak ili izazivao nered na javnom mjestu	42.5015	8	p=.000001*
7) opijao se	47.5606	8	p=.000000*
8) pušio	28.7122	8	p=.000358*
9) uživao drogu (heroin ili kokain)	13.1453	4	p=.010598**
10) duvao ljepak ili uživao koristeći tablete	12.9926	4	p=.011323**
11) pušio "travu" ili hašiš	61.1517	8	p=.000000*
12) bavio se prostitucijom	29.0277	8	p=.000315*
13) bježao od kuće	30.9371	8	p=.000145*

14) bježao sa pojedinih časova ili sa nastave	36.7771	8	p=.000013*
---	---------	---	------------

Na osnovu tako utvrđenih pokazatelja (Tabela 2) o međusobnoj povezanosti atmosfere u porodici i oblika asocijalnog ponašanja koje manifestuju anketirani učenici, ali i na osnovu toga što postoje statistički značajne razlike u raširenosti pojedinih oblika asocijalnog ponašanja s obzirom na atmosferu u porodici, može se konstatovati da razlike koje se manifestuju u porodičnoj atmosferi mogu biti izvor razlika u ispoljavanju različitih prosocijalnih ili asocijalnih oblika ponašanja mladih.

Tabela 3. Atmosfera u porodici i raširenost laganja radi neke koristi

Table 3. Atmosphere in the family and prevalence of lying for some benefit

atmosfera koja prevladava u porodici	lagao da bi izvukao neku korist			Σ
	nikako	samo jedanput	više puta	
Strogoća	40 36.36	43 39.09	27 24.55	110
Popustljivost	130 41.80	91 29.26	90 28.94	311
Demokratičnost	126 42.28	36 12.08	136 45.64	298
Nezainteresovanost	9 42.86	3 14.29	9 42.86	21
Kombinovana	50 63.29	11 13.92	18 22.78	79
Total	355 43.35	184 22.47	280 34.19	819

Pearson Chi-square: 66.5497, df=8, p=.000000

Uvid u tako predstavljene rezultate (Tabela 3) pokazuje da je laganje radi izvlačenja neke koristi kao oblik asocijalnog ponašanja kod anketiranih učenika osnovne i srednje škole najrašireniji kod učenika koji su se izjasnili da u njihovim porodicama prevladava demokratična atmosfera, jer se 45,64% izjasnilo da je lagao više puta da bi izvukao neku korist i 12,08% da je lagao samo jednom. Slijede učenici koji potiču iz porodica u kojima prevladava nezainteresovanost, jer je 42,86% učenika iz tih porodica lagalo više puta, a 14,29% samo jednom. Ovaj oblik asocijalnog ponašanja je značajno manje raširen kod učenika u čijim porodicama vlada strogoća i popustljivost, a najmanja kod učenika kod kojih je atmosfera kombinovana. Tako je 28,94% učenika iz porodica gdje prevladava atmosfera popustljivost lagalo više puta da bi izvuklo neku korist i 24,55% iz porodica gdje prevladava strogoća, a 22,78% iz porodica gdje je kombinovana atmosfera.

Ovakav rezultat se može objasniti odnosom učenika prema drugim članovima porodice. Očigledno je da djeca sklona asocijalnom ponašanju u velikoj mjeri koriste toleranciju svojih roditelja koja se manifestuje kroz popustljivost i demokratičnost i na taj način ih obmanjuju da bi zadovoljili neke svoje potrebe ili da bi izvukli neku korist.

Zaključak

Analizirali smo porodičnu atmosferu i ispoljavanje prosocijalnih-asocijalnih ponašanja mladih i došli do saznanja:

- Mladi su najčešće lagali da bi izvukli neku korist;
- Veliki broj mladih nikada se nije opijao, a mali broj se drsko ponašao na javnom mjestu;
- Laganje radi izvlačenja koristi kao oblik asocijalnog ponašanja najraširenija je kod mladih u čijim porodicama vlada demokratska atmosfera.

Literatura

- Popadić, R. (2006): Specijalna pedagogija s metodikom, Filozofski fakultet, Istočno Sarajevo
- Savić, M. (2007): Izostajanje sa nastave, Fakultet za političke i društvene nauke, Banja Luka
- Vukoje, J. (2004): Porodica i školsko postignuće učenika, Banja Luka

FAMILY ATMOSPHERE AND MANIFESTATION PROSOCIAL - ASSOCIAL BEHAVIOR

Savka Obradović

School of Applied Medical Sciences Prijedor, Republic of Srpska, Bosnia and
Herzegovina

Abstract: *Like that is noted in the theoretical part, in studies who is seen by studying nature and cause of asocial behavior and code our and our world he notes seen already. Number of factors favors origin of such behavior. Most often seen like important factors they emphasize the wider social conditions, conditions in families, traits themselves individuals, school and home environment, influence peers, media. Narrower and wider factors are mentioned, then direct and indirect, etc. When it comes to the family, it is often considered that a larger number of individuals with antisocial behavior are recruited from immigrant families because those families found themselves in completely different cultural and social living conditions. In the period of adaptation to new social and cultural patterns of behavior, individuals also manifest forms of antisocial behavior.*

In an attempt to determine the essential characteristics of behavior that deviates from socially acceptable behavior in a particular social environment, most authors point to the etiology (causes), phenomenology (forms and intensity of manifestation), and social reaction and prevention. Different criteria are used for this purpose. Thus, criminogenic behavior is defined as a form of behavior that is sanctioned by the Criminal Code of the country where it manifests, criminal behavior is sanctioned by the Law on Misdemeanors, and other forms of unacceptable behavior are those that are subject to moral condemnation, i.e. these are forms of behavior that are not in line with the moral norms of society.

The goal of the paper is to determine to what extent the atmosphere in the family affects the manifestation of prosocial-asocial behavior.

Key words : *antisocial behavior, social conditions, conditions in families, adaptation, cultural patterns*